

מעדני כתב

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

גליון 2

פרשת מסעי תשע"ט

המתענה כשהוא פטור מתענית אם קיים מצוות התענית

יבואר שיש להסתפק בנידון זה בבעל ברית ובכהן בפדיון הבן וחולה שאין בו סכנה, ושיש מקום להחמיר להתענות לבעל ברית וכהן בפדיה"ב

נסתפקתי במי שבתענית שנדחה לאחר השבת היה בעל ברית או שהי' כהן בפדיון הבן שדינו כמש"כ בשו"ע (סימן תקנ"ט סעיף ט') וז"ל 'תשעה באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית' מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ, ואינו משלים תעניתו לפי שיום טוב שלו הוא, עכ"ל, והוא התענה והשלים התענית האם חשיב תענית גמור אצלו, ויכול לישא כפיו אם כהן הוא וכן אם יכול לעלות לתורה ואם יכול לומר ענו ולהיות ש"ץ, או לא.

והנה בטעם מה שהתענה הבעל ברית והכהן אע"פ שהיה יום טוב שלו שאמרו שמתענה ואינו משלים הוא משום שאע"פ שמבואר בשו"ע שאין משלימים את התענית, הנה במגן אברהם (סימן תקנ"ט ס"ק י"א) כתב וז"ל 'והמנהג עכשיו להשלים אפי' בא' מד' צומות שנדחו וכ"כ הרדב"ז (ח"ב סי' ל"ה)', עכ"ל, והערוך השולחן שם בסעי' ט' מעיד דמעולם לא ראינו ולא שמענו מי שיעשה כן שבעל ברית לא יתענה בתענית ט"ב שנדחה, וכן שמעתי בשם מרן החזו"א שאמר להגר"ש גרינמן זצ"ל שהיה בעל ברית בצום גדליה נדחה שישלים תעניתו, והובא בספר דינים והנהגות להחזו"א.

אמנם בשער הציון (תקנ"ט ס"ק ל"ט) כתב אף דהמגן אברהם כתב בשם כנסת הגדולה דעכשיו נתפשט המנהג להחמיר בזה, לא

¹ ויעו"ש בסעי' ח' דאבי הבן והמוהל והסנדק חשובים כבעלי הברית, ולפ"ז יש לבאר הנוסח שאומרים ב"הרחמן" שבכהמ"ז לאחר סעודת הברית שאומרים הרחמן הוא יברך את אבי הילד ואמו הרחמן הוא יברך המל בשר הערלה וכו' הרחמן הוא יברך בעל ברית המילה אשר שש לעשות צדק בגילה ישלם פעלו ומשכרתו כפולה וכו' ומבואר דבעל ברית נחשב הסנדק שהרי כבר בירכו את אבי הילד ואת המוהל, וע"כ דבעל הברית הוא הסנדק ונחשב בעל הברית משום שהיה רגיל לשלם את סעודת הברית והיו קונים אותו בדמים ולכן מברכין אותו שיהא משוכרתו כפולה, והיינו ע"כ שמשותפת בהוצאת סעודת הברית וע"כ תהא משכרתו כפולה וכו'.

ויעויין בספר תשובות והנהגות חלק רביעי יורה דעה סימן רכ"ד שכתב וז"ל אמנם יש אומרים שהסנדק סגולתו רק כשהוא בעל ברית והיינו כשאבי הבן צריך לכך ובמיוחד בן תורה משלם הסנדק עבור הוצאות כל הסעודה בבשר ויין ושמן בו ולכן נקרא בעל ברית, וכן הוא מושלם למוהל אם צריך לשלם לו שהוא בעל ברית והדבר מוכח מנוסח הרחמן שמוסיפים בסוף הסעודה בברהמ"ז הרחמן הוא יברך בעל ברית המילה אשר שש לעשות צדק בגילה והכוונה היא לסנדק שהוא נקרא בעל ברית המילה והיינו שהוא משלם הכל ולכן נקרא בעל ברית המילה ושש ושמן לעשות צדקה לשלם את הוצאות הסעודה ולכן מתברר. שוב נדפס ספר אמת ליעקב מהגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל ומצאתי שם שפירש ביו"ד סי' רס"ה בהגהה כמ"ש שלכן אין הסנדק מתעשר היום כיון שעכשיו פסקו ליתן את הוצאות הסעודה ואין כאן צדק צדקה בגילה ולכן אין ברכת עשירות ע"ש.

ושמעתי גם מא"א זצ"ל שסנדק נקרא דוקא כשמוחזיק את הילד שעל ידו נעשית המילה וכן משלם עבור הסעודה ומשלם גם איהו מתנה לילד להלבישו, וכן מפורש ברבותינו בעלי התוספות על התורה במה שנאמר וזכרת עמו הברית לתת את ארץ הכנעני וגו' והיינו שהקב"ה היה סנדק שסייע לאברהם אבינו למוול ולכן נתן לו מתנה ו' עממין ומסכים שם מכאן שהסנדק נתן מתנה לילד וכן נהגו שנותן הסנדק כסף או מלוכש עבור הילד הנימול דנחשב בזה כאלו הוא בעצמו מול אותו וכ"ש אם הילד הוא ממשפחת נצרכים שאז השכר כפול ומכופל, עכ"ל.

ושמעתי מהגאון ר' זאב כהן שליט"א שאמר שהגה"צ ר' יחזקאל לוונשטין זצ"ל כשהיה סנדק היה נותן מתנה לתינוק הנימול.

העתקתיו, דחולק עליו האליה רבה וכתב דזהו רק בתוגרמא ולא במדינתנו, והעתיקו השערי תשובה, וכן החיי אדם העתיק כהשולחן ערוך, עכ"ל, ומבאר דדעת המשנה ברורה שהמנהג כמו שכתב בשו"ע שאינו משלים התענית וכן שמעתי שנהג מרן הגר"נ קרליץ שליט"א אצל בנו שנימול בת"ב נדחה, וכן נהג הגר"ש ז"א אוערבך זצ"ל.

ומה שכתב האליה רבה דהמנהג להשלים התענית הוא רק בתוגרמא יעויין בשו"ת זכר יהוסף (סימן קצח) שכתב להעיר גם כן על דברי הכנסת הגדולה מה שאסר העישון בת"ב ובשאר תעניות, ואפשר שהכנסת הגדולה שהחמיר בזה הוא רק להוראת שעה, בקעה מצא וגדר בה גדר, כי בדורו רבים נכשלו וטעו אחרי ש"צ שחשבוהו למשיח, ועל פיו ביטלו לגמרי צום שבעה עשר בתמוז, ולאחר מכן גם צום תשעה באב, כי האמינו לשוא שהגיע זמן שנהפכו צומות אלה לימי ששון ושמחה, וכשעמד בפרץ כנגדם הגאון רבי אהרן לפפא, בעל ספר בני אהרן, שהיה אז רבה של איזמיר בטורקייא, עמד שבתי צבי והדיחו מכהנותו, ובמקומו מינה את הגאון בעל כנסת הגדולה, וכמבואר כל זה בספר ציצת נוכל צבי. ולכן בשנה שלאחר מכן, לאחר שנגלה קלונו של שבתי צבי, החמיר הגאון בעל הכנסת הגדולה בכל התעניות ביתר שאת ויתר עוז, למיגדר מילתא, ובכדי להוציא מלבם של צדוקים התועים בשוא אחר צבי שבור. אבל מעיקר הדין העישון מותר גם בתשעה באב. ע"ש.

וכן כתב הגאון מבוטשאטש בספר אשל אברהם (סימן תקס"ז), שיש להתיר בפשיטות העישון בתעניות צבור, ושאין שום פתחון פה לפקפק על הנהגים היתר בדבר. וברור. ע"כ, ואפשר דזה כוונת האליה רבה שאין המנהג אלא בתוגרמא שהוא תורכיה ששם היה צריך להחמיר בתענית של ת"ב אבל בעלמא המנהג כמש"כ בשו"ע שאין משלימין התענית.

ושמעתי שמרן הגר"ח מבריסק זצ"ל חרה לו מאוד על שאסר הכנסת הגדולה העישון בת"צ דבר שאינו מן הדין כלל.

והנה בכהן בפדיון הבן יותר חמור שלא להשלים שבמשנ"ב שם כתב **בשם המעדני יו"ט** שאבי הבן והכהן אינם משלימין התענית, אכן בשעה"צ שם הביא **שהאליה רבה** מפקפק בזה והיינו דס"ל שאינו יום טוב לדידהו והרי אומרים תחנון ביום הפדיון ומ"מ במ"ב העתיק כדברי המעדני יו"ט.

ועכ"פ מבואר שיש מקום להנהיגם להשלים התענית, ומה שנסתפקנו הוא דאי הוי יום טוב לדידהו ואין צריכים להשלים אם מי שהשלים התענית אם חשיב כמקיים מצוות תענית עם הציבור, ויכול לעלות לתורה וכדומה.

[ובדידי הוה עובדא שהייתי כהן בפדיון הבן ב"ז בתמוז [נדחה] והיה בדעתי להשלים התענית לחשוש להחולקים על המעדני טובוברט שבשאלת יעב"ץ כתב להשלים התענית, והנה בשערי תשובה סימן

סכנה, ע"כ, ומרן הגרי"ז היה אומר שאין בזה שם תענית כלל והרי הוא כלא אכל בלא תענית⁴, וא"כ לדבריו לכאן אע"פ שמתענה אינו עולה לתורה, וכן כתב דודי הגאון הגדול ר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות חלק ד' סימן קכ"ו) שלדברי הגרי"ז אינו עולה, ושמעתי בשם מרן החזו"א שאמר שאם רוצה להתענות שיקבל עליו תענית מבעוד יום ובלא"ה אינו תענית אצלו.

יבואר כמה ראיות לומר דשפיר שייך בתענית מלבד דברי החת"ס שהקל לעלות לתורה בת"ב לחולה שאב"ס

והנה בעיקר הדין דחולה שאין בו סכנה לא גזרו בו תענית ואינו תענית כלל כבר נודע שהחת"ס (סי' קנ"ט) כ' שפעם אחת היה חולה בת"ב ולא התענה בו, ונסתפק האם הוא יכול לעלות לתורה, וכתב שיכול לעלות מכמה טעמים, ואחד מהטעמים שכתב שיכול לעלות לתורה הוא משום שאע"פ שאינו מתענה אבל אסור לאכול יותר מכדי סיפוקו שלא הותר לו אלא כדי צרכו, ועוד כתב שהרי אסור בשאר העניינים⁵, ועוד שבת"ב אפשר שהקריאה היא מחמת המועד ולהכי יכול לעלות לתורה אפי' מי שאינו מתענה, ומבואר מדבריו שם שבחולה שאין בו סכנה לא ס"ל כהגרי"ז שלא גזרו בו כלל אלא שמה שצריך להקל מחליו מותר לאכול, וא"כ לדידיה אם הוא מתענה בוודאי הרי הוא יום תענית גמור אצלו.

ולכאורה יש להביא ראיה לזה שגם חולה שאין בו סכנה שמתענה הרי הוא חשוב כתענית דהנה בשו"ע (סי' תק"נ) כ' הרמ"א וז"ל מיהו עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה אין להתענות ואפילו אינן מצטערות, אינן מחוייבות להתענות אלא שנהגו להחמיר, עכ"ל, ומבואר שאע"פ שעוברות ומיניקות אינן חייבים להתענות בשאר תעניות מכל מקום נהגו להחמיר, ולא כתב שהם צריכות לקבל על עצמם התענית במנחה קודם התענית, ומשמע שהם יכולים להחמיר ומקיימים את מצוות התענית של כל הציבור.

וכן לענין חיה לאחר שבעה שכ' הרמ"א סימן תקנ"ד וז"ל חיה כל שלשים יום, וכן חולה שהוא צריך לאכול, אין צריך אומדן אלא מאכילין אותו מיד דבמקום חולי לא גזרו רבנן. וברמ"א כתב ומיהו נוהגין להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שהיה לחוש לסכנה, והמיקל לא הפסיד. ומבואר דאע"פ שלא גזרו בהם תענית מכל מקום נהגו להחמיר, ולא כתב שצריכות לקבל עליהם התענית מבערב, ומשמע כנ"ל שאע"פ שפטורות מהתענית מכל מקום אם מתענות הרי הם כמתענים את התענית של כל הציבור⁶.

⁴ ובספר עובדות והנהגות לבית בריסק הובא מכתבי הגרמ"ש שפירא זצ"ל איתא 'שמעתי מרבינו הגרי"ז זצ"ל ביום י' טבת תש"ז אחד מאנשי בית מרן הגר"ח זצ"ל נכנס לפניו באחד הצומות ואמר לו הגר"ח שיאכל והלה הפריז באומרו למה לו לרבינו לאומרו כן אחרי שידוע הוא שלא ישמע לו לאכול, והשיב לו ראשית כל היה לך יותר קל להתענות משום פת בסלו כיון שהתירו לך לאכול, ושנית דע לך כי תעניתך אינה נחשבת לצום ט' באב אלא כאחד שאינו אוכל סתם באיזה יום דכיון שאמר דבמקום חולי לא גזרו רבנן הרי אין עליך חובת תענית והרי אתה צם סתם יום, וכנראה שהיקל הגר"ח בתענית מפני שהחשיב לכולם כחולים אצל תענית, עכ"ל.

⁵ ויעויין בספר ברכת משה סימן י"ח שהארכתי בזה שמבואר בדבריו ששאר העניינים אינו משום אבילות לחוד אלא מדיני התענית יעו"ש.

⁶ ויעויין בערך השולחן סימן תקנ"ד שכתב דבחולה שאין בו סכנה שלא יאכל פחות מכשיעור דבדרבנן לא שייך פחות מכשיעור ובפשוטו הוא משום דלא גזרו עליו התענית כלל,

תקנט ס"ק ט"ו כתב וז"ל ואם מותרים לאכול קודם קיום המצוה, צ"ע דלכאורה ממה שרחצו קודם המילה נראה דשרי, ויש לדחות דרחיצה שאני שיכנס למצוה בהידור ורחיצה צורך המצוה היא, אבל האכילה י"ל שיש להמתין עד אחר המילה, ואין לאכול קודם דשמא בינתיים יארע איזה קלקלה שלא יוכלו לקיים המצוה היום כתיקנה וביטל בהנם התענית וכן משמע קצת מלשון הפוסקים, ולפ"ז הוא הדין בפדיון הבן אין לאכול קודם הפדיון שמא יארע דבר קלקלה ואע"פ שלגבי האב אינו מצוי קלקלה בזה אבל לגבי הכהן אפשר שיקח כהן אחר הקרוב יותר.

והנה המנהג שעושין הפדיון סמוך לערב כדי שיוכלו לאכול סמוך לפדיון שהרי הפדיון צריך לעשות בפרסומי מילתא ולכן עבדין סמוך לערב, לכן עשינו הפדיון סמוך לשקיעת החמה ושתיית הכוס של הפדיון שנעשה לפרסמי מילתא הייתה לאחר השקיעה, ומאחר בשאר התעניות מלבד יו"כ ות"ב הדין הוא שספיקן מותר כמבואר בהש"ס פסחים דף נ"ד והיינו דבין השמשות שלהם מותר², ולכן מותר לשנות לאחר השקיעה מעיקר הדין, ועל סמך זה קריתי בתורה והסכמתי לעלות לתורה ונשאתי כפי³, ואח"כ היו כאלו שפקפקו בזה משום שמאחר והוא יום טוב שלו אינו תענית כלל והרי הוא כלא אכל בלא יום תענית שאינו עולה לתורה].

וספק זה נוגע לחתן בשבעת ימי המשתה והוא ביי"ז בתמוז נדחה והוא מתענה אם עולה לתורה שהרי בשער הציון סימן תקנ"ט כתב בשם המגן אברהם דחתן בשאר ימי המשתה שלו הרי הוא משלים תעניתו ופקפק בזה וכתב שבתשובות בית יהודה כתב שלא להשלים התענית, וא"כ חתן שמחמיר להתענות כהנראה מדברי הבה"ל שם אם יוכל לעלות לתורה שהרי למאן דס"ל שהוא יום טוב שלו הרי הוא פטור מן התענית והרי כתענה שלא ביום תענית וא"כ לא יעלה לתורה.

והאי ספיקא יש להסתפק נמי בחולה שאין בו סכנה שאינו חייב להתענות בת"ב כמבואר ברמ"א סימן תקנ"ד, ובזה ידוע בשם מש"כ הגר"ח בחדושייו על הש"ס בר"ה (דף יח ע"ב) שביאר מש"כ בשו"ע או"ח סי' תקנ"ד במקום חולי לא גזרו רבנן, וז"ל 'הפ' דאין כאן דין תענית ולא רק משום דאנוס ולא שייך חומרא אף בחולה שאין בו

² ואע"פ שכתב בשולחן ערוך סימן תקס"ב סעיף א' כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים אינו תענית, אכן בשער הציון ס"ק א' כתב וז"ל דהנה תענית של ט' באב שמשפיקין בו מבעוד יום או תענית צבור שבארץ ישראל המבוארין בסימן תקע"ה סעיף ג, פשיטא דאסור עד צאת הכוכבים ממש, כדאמרין בפסחים דף נ"ד ע"ב דספק שלהן אסור, אלא אף שארי תעניות דמקילין בהו לאכול בלילה שלפניהם מדינא דגמרא, משמע דבין השמשות שלהן מותר, מכל מקום מחמירין להמתין עד צאת הכוכבים, דאין אנו בקיאים בזמן בין השמשות, ובפרט לפי המבואר בשבת דף ל"ה דמספק מחמירין להלכה כר' יוסי, ולדידיה מתחיל בין השמשות סמוך לצאת הכוכבים ממש [לערך חצי מיוט, עיין ברא"ש פרק במה מדליקין], וקודם לכן היו יום, בודאי אין להקל קודם צאת הכוכבים, [הגר"א בסימן רס"א, וכן כתב הקרבן נתנאל דתרי קולי לא מקילין, לומר דספק בין השמשות מותר, והלכה כר' יהודה דמתחיל בין השמשות תכף אחר שקיעה]. ובהנהגות מימוני מביא שני טעמים, אחד מצד דאין אנו בקיאים בזמן בין השמשות וכו', ועוד מצד לומר, דבאפוקי יומא, מדינא יש להחמיר עד צאת הכוכבים, דלא נפיק היום מחזקתו. אלא שזה אינו דבר ברור, דהרא"ש בשם רבנו יונה וכן בחדושי הרשב"א בשבת לא מחלקין בזה, עיין בבאור הגר"א, וכן מצד כספר בית מאיר בסימן שט"ב, עיין שם, דאין לחלק בין עולי יומא לאפוקי יומא, עכ"ל, ומבואר בדבריו דמדינא אין להחמיר אלא ממנהגא ומטעמא שכתב שם ויעויין בבאור הגר"א שנראה מדבריו שהעיקר שספיקו מותר.

³ הנה לענין נשיאת כפים אין כאן שאלה כלל שנחלקו הפר"ח והגהת ורדים אם כהן שאינו מתענה בתענית ציבור אם עולה לדוכן שהפר"ח כתב שלא יעלה והגהת ורדים כתב שהוא עולה לדוכן שאע"פ שאינו מתענה הרי אינו שותה יין בתענית ציבור וליכא חשש שכרות ולפ"ז מי שמתענה אע"פ שהוא פטור בוודאי נושא את כפיו.

יבואר שכשחל יום טוב שלו ביום התענית אינו אלא דחיית התענית ולא שלא גזרו בו התענית

והנה במגן אברהם (סימן תקנ"ט ס"ק י"א) כתב דנהגו להתענות בת"ב נדחה אע"פ שהוא יום טוב שלו כמו בעל ברית וכדומה, ולכאורה היה צריך לומר דמכל מקום לא יעלה לתורה שהרי מדינתא הוא פטור מן התענית, וע"כ שאם הוא מתענה הרי הוא חשוב כתענית ציבור גמור ושפיר יכול לעלות לתורה.⁷

יבואר ראייה מהש"ס שמי שהוא יום טוב שלו שפיר חשיב יום תענית אצלו אלא שהיום טוב דוחה התענית

ואפשר להביא ראייה מהא שאמרו בגמ' תענית דף י"ב עמוד א' דאמר רבי אליעזר ברבי צדוק אני מבני בניו של סנאב בן בנימין, ופעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת, ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו הוא, ומבואר להתענית מישך שייכא גם למי שהוא יום טוב אצלו ואינו כמו חולה שאין בו סכנה שלא גזרו עליו כלל.

אמנם בגמ' אמרו שם שכיון שכל תענית שלא שקעה עליו חמה אינה תענית מה שהתענו שם אינו אלא לצעורי נפשיהו עם הציבור כמש"כ רש"י וא"כ מבואר דאינו תענית כלל, אבל ממה שבס"ד הו"א שהוא תענית מבואר שגזרו בו תענית אלא שאסור להתענות וא"כ אפשר דגם למסקנת הגמ' מכל מקום שייך אצלו תענית אלא שמשום שהוא יום טוב הרי הוא דוחה התענית וא"כ אפשר לומר דכל שהתענה שפיר קיים דיני התענית.

ואף אם נאמר שבאמת בחולה שאין בו סכנה לא גזרו בו כלל, מ"מ אפשר דמי שהוא יום טוב אצלו כבעל ברית וכו' אינו חייב להתענות אבל המתענה קיים מצוות התענית, ולא דמי לחולה שלא גזרו עליו שלא קיים מצוות התענית.

אמנם בבה"ל סימן תקנ"ד ס"ו כתב דבמקום שאין חולי החולי רע חזקה כל כך שיאכל פחות מכסתת ונראה מדבריו שאינו אלא בחולי רע שאין הוא החולה אלא מחשש שיחלה בזה ס"ל שיאכל פחות מכסתת אבל במקום חולי גמור ס"ל שאוכל כדרכו.

⁷ אמנם ראיתי בספר עובדות והנהגות לבית בריסק (חלק ד' עמוד ל"ז) דבר חדש וז"ל שם 'שמעתי בשם הגאון רבי זבולון שוב שליט"א שהוא שמע הדבר מהגאון רבי אפרים זלניק שליט"א שנה אחת למחרת צום תשעה באב שחל באותה שנה ביום חמישי הייתי בבית מדרן הגרי"ז זצ"ל כאשר דברו אודות מה שהובא בחידושי הגרי"ח בסטענסיל בהשמטה בסוף עניני זרעים מועד טהרות בענין חולה לענין תענית ושם כתוב בשם מרן הגרי"ח זצ"ל כדלהלן בחולה לא גזרו רבנן הפירוש דאין כאן דין תענית ולא רק משום דאנוס ולא שייך חומרא אף בחולה שאין בו סכנה.

והיה משמע מהדברים כאילו הדין אצל חולה שלא רק שהצום נדחה מחמת חוליו אלא הותר לו לאכול ועלתה השאלה לפי הנ"ל מה יהיה הדין אם אדם שהיה חולה ולמעשה באמת אינו מחויב לצום אם יצום האם יצטרך לומר את תפילת נחם וכן האם אפשר לצרפו למגן של אנשים הצמים שכן למעשה הוא אינו מחויב לצום.

התפלא מרן הגרי"ז זצ"ל מן השאלה ואמר שלא היה עולה על הדעת שיאמר כן מרן הגרי"ח זצ"ל אלא שהיה פעם אחת מקרה שמרן הגרי"ח זצ"ל הוצרך לשכנע חולה אחד שלא יצום והלה סירב לשמוע בקול מרן הגרי"ח זצ"ל ורצה בדוקא לצום ומרן הגרי"ח בחששו הגדול לפיקוח נפש לא ידע האריך לשכנע את אותו חולה ולא מצא דרך אחרת אלא לומר לחולה שאף מתפילת ענוו הניו פטור אולם האריך אפשר לבוא ולהקיש ממעשה זה שהיה בגדר הוראת שעה למקרה אחד ומיוחד לכל המקרים ולומר שזו היתה שיטתו של מרן הגרי"ח, עכ"ל, הרי לנו שא"ל ללמוד מהמעשה הנ"ל וחולה שאין בו סכנה שפיר אפשר שדייק בדיני התענית.

ועוד נראה להביא ראייה ממש"כ הגר"א על מש"כ הרמ"א שלא גזרו בחיה לאחר שבעה להתענות וכתב שהמקור הוא ממהא דאמרו בגמ' שבת (דף קכ"ח ע"ב) שהתירו אמירה לעכו"ם אפי' במלאכה דאו' לצורך חולה שאין בו סכנה, ומוכרח שהתירו איסורים דרבנן לצורך חולה שאין בו סכנה והכי נמי אינו צריך להתענות בת"ב ומבואר שמה שהתירו לחולה שאב"ס שלא להתענות הוא דומיא דשאר איסורי דרבנן וא"כ משמע שיש בו גזירת התענית אלא שהתירו לצורך החולה שלא להתענות והיינו שהתירו לו את האיסור וא"כ כשמתענה שפיר אמרינן שקיים מצוות התענית.

והעולה מכל הנ"ל דהיכא דאיסור התענית משום היום טוב שלו נראה שכשהוא מתענה הרי הוא מקיים מצוות התענית ולא שלא גזרו בו אלא שמצוות היו"ט שלו דוחה את התענית, אלא אפי' בחולה שאין בו סכנה שמתענה נראה שקיים מצוות התענית ועולה לתורה משום שאע"פ שאינו חייב להתענות אבל כשמתענה קיים מצוות התענית.

יבואר אם המתענה ב"ז בתמוז שחל בשבת אם עלה לו התענית

וכעין זה יש להסתפק במי שהתענה ב"ז בתמוז שנדחה תענית חלום ונסתפק אם צריך למיתב תענית לתעניתו שהרי ביום א' שהוא תענית י"ז תמוז נדחה הוא מתענה בלא"ה אם עולה לו לתענית, ויעויין משנה ברורה סימן רפח ס"ק ח' וז"ל ואם ביום ראשון הוא תענית חובה כגון י"ז בתמוז וכדומה או אפילו תענית יחיד שנהג בו חובה כגון שיש לו מנהג קבוע תמיד להתענות יום ראשון של סליחות אינו עולה לו כיון שאף אם לא היה מתענה בשבת היה מתענה יום זה וצריך ליתן יום אחר ויש חולקין ע"ז וס"ל דאף תענית חובה שהוא ביום ראשון עולה לו ויכוין ביום התענית חובה שיהיה לו כפרה על מה שהתענה ביום השבת ומי שקשה לו התענית יכול לסמוך על המקילין דעולה לו, עכ"ל.

אכן יש לומר להקל עליו מלמיתב תענית לתעניתו מטעם אחר, שמאחר והוא התענה ב"ז בתמוז בשבת עלה לו התענית של י"ז בתמוז שצם ביומו וא"כ שפיר מתענה תענית לתעניתו ביום א' ועולה לו, ושוב ראיתי שנסתפק בזה בספר אמת ליעקב להגר"י קמנצקי זצ"ל.

אלא דאפשר דבשבת לא גזרו התענית כלל, ועדיפא מחולה שאין בו סכנה דאפשר דרק פטורו מלהתענות, אבל אכתי יכול לקיים התענית, ועדיפא מיום טוב שלו שאינו אלא יום טוב לאותו בעל ברית, אבל בשבת שהוא שבת לכולם לא גזרו בו כלל ואינו חשוב תענית כלל.

ועוד שבשבת אפשר שעקרו התענית משבת וקבעוהו לאחר השבת, וכבר נחלקו הראשונים בזה, דהנה בתשובות הרשב"א (ח"א סימן תק"כ) כתב וז"ל 'ומה ששאלת בט' באב שחל להיות בשבת מהו בתשמיש המטה מי הוי כאבל דעלמא דאמרינן דברים שבצנעה נוהג. נראה לי שאין נוהג בו שום אבלות, דהא אמרי' מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו דאבלות ישנה שאני, 'וכ"ש דלגמרי עקרה מתשיעי ואוקמוה' ומעיקרא היה ראוי לקובעו בעשירי כדאיתא התם, עכ"ל.⁸

⁸ וכבר נודע שחקרו האחרונים בזה דנפק"מ לקמן שהגדיל בעשירי באב אם הוא מתענה שאם נקבע לכתחלה בעשירי שפיר מתענה, אבל אם אינו אלא תשלומין לעיקר התענית כיון

נוהג בו דין שבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, והוא לשיטתו דס"ל דאין נהוג אבילות בשבת כלל, אבל להרמ"א דס"ל דנוהג אבילות בצנעא בשבת לכאורה היה נראה דלא עקרוה משבת לגמרי, וא"כ יש מקום לומר דחשיב אכתי שבוע שחל ת"ב להיות בתוכה.

ואע"פ דלהרמ"א בלא"ה איסור כיבוס ורחיצה נהוג מר"ח עד התענית לכאורה ליכא נפק"מ בזה, מ"מ נראה דאכתי איכא נפק"מ לכיבוס בגדי קטנים שכתב החיי אדם הובא במ"ב (סימן תקנ"א ס"ק פ"ב) דאינו אסור אלא בשבוע שחל ת"ב להיות בתוכה.⁹

אמנם נראה בעיקרא דדינא דאע"פ דלהרמ"א נהוג אבילות בצנעא בשבת, מ"מ כיון שעיקר דיני ת"ב אינו נהוג שהרי דיני התענית אינו נהוג כלל בשבת, ואפי' דיני האבילות אינו נהוג אלא דברים שבצנעא שפיר אפשר דלא חשיב שבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, ומ"מ החמיר לעניין נטילת צפרנים משום דיש אומרים דדינו כשבוע שחל בו ת"ב כמש"כ בסמ"ג, אבל בסמ"ג מבואר דאינו אלא שנהגו כן להחמיר לנהוג בו כשבוע שחל בו ת"ב, אבל מדינא אינו כשבוע שחל ת"ב לביות בתוכה.

אכן אפשר דאע"ג ששיטת הרשב"א דת"ב שחל בשבת עקרוה לת"ב לגמרי מכל מקום לעניין י"ז בתמוז אפשר דלא עקרוה לגמרי, שהרי הרשב"א כתב דהטעם דעקרוה משום שמעיקרא היה ראוי לקבעו בעשירי, אבל בי"ז בתמוז שלא היה ראוי לקבעו בי"ח שפיר מסתברא שהוא כהתענית שנדחה.

בקשת בני גד נחלה מעבר הירדן

ראיתי הערה בס' 'תפארת יהונתן' לר' יונתן איבשיץ 'על הפסוק 'וְקָנָה כָּבֶד לְנֶפֶשׁ לְבָנִי רָאוּן וְלָקְחָן נָדָה עֲצוּם קֹאדֵר', שה' דיש לתת טעם מדוע דווקא לב' שבטים אלו הי' מקנה רב עצום מאוד. וביאר בה שני דברים וביאר ראובן דבר אחד והתמונה לדבר אחר שבפ' 'מטות' הם אמרו 'עשרות ודיון' ויעזר ונמרה וחשבונו ואלעל ארין מקנה היא ולעבדך מקנה, ובדברים בפ' וזאת הברכה כתוב 'וְלָקְחָן בְּרִיךְ מְרִיבֵי גֵד וְכוּ' וְיִצְחָק וְרָאשֵׁית לֹא לִי שֶׁם חֶלְקָתָם מִחֶלֶק קִפּוֹן, וכו' רש"י שם 'וירא ראשית לו' - ראה לטוב לו חלק בארץ סיוון ועונ שהיא ראשית כבוש הארץ. כי שם חלקת - כי ידע אשר שם נבחרת חלקת שדה בקורת מחוקק והוא משה. ספון - אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתי'. ומבאר שבני גד רצו חלקה קרובה למשה רבינו ולכן הם בחרו את ארין סיוון שקרובה לחלקת.

ושמתי בשם הרבי מקאנע צ"ל שאמר ומקנה רב שרצו לקנות קניין רב בדיוני במשה רבינו וזה נרמז גם בדבריהם כאן למשה רבינו שרצו שיהיה להם קניין רב. ומה ראה גד להיות 'מחולק' עם מ"ד ויתר משאר השבטים, נראה לבאר שעל המן כתוב 'והמן כוהן גדול' (ויצא) 'ג' פירושיו או מלשון מחולק חתוך, כמו גודו אילנא, או מלשון מול או מלשון בגד באשת נעורים יעו"ש] וביאר 'ה' יונתן איבשיץ דבר נורא ששבט גד היו אוכלים רק מן, ולכן מקנה רב הי' לבני גד עצום מאוד שהם לא שחטו מבהמותיהם אלא אהבו את המן, ואת העבירה של בעל פסוק לא שייך לעשות מי שאכל את המן שהמן הי' נבלע באיברים ולא הי' פסולת להוציא.

והנה משה רבינו נקבר מול בעל פסוק וכמש"כ 'ויקבור אותו מול בני גד בעל פסוק', ומבאר בחו"ל שהטעם בזה הי' כדי לפר על עבירת בעל פסוק, כדאיתא בסוטה דף י' עמוד א' וא"ר חמא ברבי חנינא מפני מה נקבר משה אצל בית פנחס כדי לפר על מעשה פנחס. ובתוספות שם כתבו וז"ל ומדרש אנדרה בכל שנה ושנה בעת שחטאו ישראל בבנות מואב באותו פרק בית פנחס עולה למעלה כדי לקטר ולהזכיר עון וכשהוא רואה קברו של משה חוזר ושוקע שמישה רבינו שקעו בקרקע עד חוטמם וכל שעה שעולה חוזר ושוקע למקום ששקעו משה רבינו, עכ"ל, ומכיון שבני גד הי' אוהבים את המן ע"ז הם נתקשרו למשה רבינו, וההסבר בזה שבגמ' (תענית דף ה') כתוב שג' מתות היו לבני' במדבר מן באר ועניי כבוד, מן בוכות משה באר בוכות מרים ועניי הכבוד בוכות אהרן, וא"כ בני גד שאכלו מן נתקשרו ע"ז במשה שזכותו הביאה את המן, ולכן הי' להם מקנה רב כמו שנתבאר שהם לא שחטו מבהמותיהם, ולכן הם בחרו נחלה מעבר הירדן כדי להיות סמוכים לקברו של משה רבינו.

[אך יש להעיר על הדברים שר' חיים וואלייז'ר ברוח חיים על המשנה באבות שג' 'שאלו ואין בנייהם ד'ת' שולחנם דומה לבחי' בתים כ' דבר נורא, דהנה מבואר ביומא (דף ע"ו) שהמן הי' נבלע באיברים שנאמר 'לחם אבירים אכל איש' להם הנבלע באיברים, והגמ' מקשה דא"כ כיצד מתקיים הפסוק 'ויתת תהי' לך על אונן וכו' שנאמר גם לדור המדבר שהיו צריכים ללכת מחוץ למחנה ג' פרסאות, ומרתעת הגמ' 'דברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם', והק' הגר"ח מדוע הגמ' מו' שמדובר בדברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם דהיינו להם מקנה ובהמות משלהם, וביאר הגר"ח שבמדבר הי' אסור לשחוט בשם תאוה ורק בשם קדשים הי' מותר, וכשאכלו בשם קדשים לא הי' מזה פסולת שעי' שריפת האיברים הי' נשרף גם הפסולת מהבשר, וא"כ הפסולת שעי' נאמר בפסוק ויתת תהי' וכו' הי' מגיע רק מדברים שתגרי אומות העולם מוכרים להם, והיינו שאם קנו מתגרי אומות העולם כמה 'גווא ובעני' היו משלמים ע"ז א"כ שהיו צריכים לצאת למחנה ג' פרסאות.

ולאחר דבריו הגר"ח גם שאר השבטים שלא היה להם מקנה רב כמו שכתבנו בפ' מטות ופנינו מ"מ מה שהמאכל מגשים את האדם שאין לו א"כ חשק ללמוד והטומאה הגשמית שיש בזה נשרף כשאוטרים ד"ת על השולחן. ויש ללמוד מכאן להזהר באבילות לומר ד"ת על השולחן ולהזהר בברכת הנהגת לפניה ולאחריה כמו שכתב ברוח חיים שם בשם ר' חיים ויטאל שברכת הנהגת זה להוציא את הניצוצי קדושה שבמאכל כדי שנוכל להתעלות מזה, וה' יעזור שנוכל ללמוד משהו מבני גד ללמוד לקדש את האוכל ולאכול מאכלים קדושים ללא פסולת וטומאה בבחינת מן.

¹ ואמרו"ר הגאון צ"ל אמר בשם הגר"א שר' יונתן איבשיץ חיבר כמה ספרים אורים ותומים על ח"מ ויערות דבש במסור, ואמר הגר"א שיש להפוך את שמות ספריו שה'אורים ותומים' זה ממש יערות דבש, שהוא מתוך מדבש, וה'יערות דבש' זה ממש כמה אורים ותומים כל הדרשות המתובים שם.

² רש"י בפ' וזאת הברכה כמעט אינו נקרא בכל העיון הנצרך, ופ' מטות קשורה לשנים מקרא ואחד תרגום שהגמ' בברכות (דף ו') אומרת שיש לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום אפי' 'עשרות ודיון', וזה בזה פ' פירושיו, רש"י שם בפ' שיש לקרוא את המקרא ג' פעמים, ותוס' קשה על דבריו דא"כ גם על ראובן שמענו וכו' אין תרגום שישם ב"כ המקרא כמו התרגום, ולכן פ' שהמנהג ששרי' לקרוא את התרגום ירושלמי, ובפירושם של חיים המכניס את התרגום ירושלמי לתוך האונקלוס, ויש מפרשים שהק' על הגמ' גם בברכות שהרי יש שם תרגום, והתשובה לזה שיהיה תרגום אחר ולא של אונקלוס, ויר' ראו שיקרא ג' פעמים את המקרא וגם את התרגום שם.

ומבואר מדבריו דת"ב שחל בשבת מעיקרא תקנוה בעשירי ולהכי אין נהוג אבילות בשבת זו ואפי' אבילות בצנעה, ולפ"ז תענית ת"ב זה שהוא בעשירי באב לא חשיב נדחה אלא זהו עיקרו של יום הצום ואינו תשלומין של ת"ב, [וא"כ צ"ב לדבריו אמאי מקילין ביה בבעל ברית שאינו משלים תעניתו כמבואר ב והרי עיקר יום הצום ניתקן בעשירי באב וצ"ע].

ולפ"ז בעניינינו ג"כ נראה פשוט שבתענית בשבת לא קיים כלל את דין תענית י"ז בתמוז אלא רק תענית חלום, ואין מקום לומר שהוא קיים את תענית י"ז ואח"כ הוא משלים תעניתו.

אמנם הרא"ש בשלהי תענית, כתב בשם האור זרוע שכתב בשם רבו המהר"ם מרוטנבורג שנוהג אבילות בצנעא בשבת ת"ב ומסיק הדבר יצא מפי רבינו הקדוש וכל ישראל יעשו אותו, והרמ"א (סימן תקנ"ד) כ' שיש להחמיר בזה שלא במקום מצווה, ולכאוף לדבריהם יש מקום לומר שלא עקרו את ת"ב משבת אלא רק דחו את התענית ולכן בצנעה כתבו שיש להחמיר, ולדבריהם יש מקום לומר דשפיר שייך לומר שהמתענה בשבת י"ז בתמוז חשיב כהתענה בי"ז בתמוז.

ונפ"מ נוספת במחלוקת הראשונים הזו אי הפקיעו את התענית משבת לגמרי או רק דחו אותה לאחר השבת לעניין שבוע שחל בו, דבירושלמי תענית פרק ד' הובא ברא"ש שם, וז"ל 'רבי בא בר כהן אמר קומי ר' יוסה רבי אחא בשם ר' אבהו ט' באב שחל להיות בשבת שתי שבתות מותרות', עכ"ל, ופירש ברא"ש דכיון דנדחה התענית לאחר השבת לא חשיב שבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, ולכאוף

מבואר מהאי

דינא כשיטת

הרשב"א

שהפקיעו את

ת"ב לגמרי

מהשבת,

ומשה"כ הוי כמו

שחל ת"ב ביום

ראשון ולהכי לא

הוי שבוע שחל

ת"ב להיות

בתוכה.

וכן כתב בשו"ע

סימן תקנ"א

ס"ד וז"ל 'לאחר

התענית מותר

לספר ולכבס

מיד, ואם חל

תשעה באב ביום

ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחרי. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום ה' ויום ו', עכ"ל, ומבואר מסתימת השו"ע דאינו

⁹ וגם לעניין נטילת צפרנים שכתב המ"ב (סימן תקנ"א ס"ק כ') דלעניין נטילת צפרנים יש להקל לצורך מצוה מגן בערב שבת שחל ת"ב בשבת מותר ליטול הצפרנים, ומבואר דבערב שבת חזון בשאר שנים פשיטא דשרי משום שאינו שבוע שחל בו ת"ב, ולא נאסר נטילת צפרניים אלא בשבוע שחל בו ת"ב ובזה כ' המשנ"ב שיש להקל לצורך מצווה.

[אמנם יש לדקדק מדבריו שכתב דבערב שבת שחל בו ת"ב שרי לקצוץ הצפרנים, משמע דבכל השבוע אסור אע"ג דמור"ח מותר בגזית צפרנים, ומשמע דס"ל דלדידן חשיב כשבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, והיינו משום שכתב השו"ע דיש שנהגו כשחל ת"ב בשבת שהשבוע לפניו חשיב כשבוע שחל ת"ב להיות בתוכה אבל אינו אלא משום המנהג אבל מדינא אינו חשוב כשבוע שחל בו ת"ב].